

EUCHARYSTIA JAKO SAKRAMENT SAKRAMENTÓW

Szkolna teologia prawosławna, często pozostająca pod wyraźnymi wpływami rzymskokatolickimi lub protestanckimi, umieszcza Eucharystię wśród innych sakramentów, na trzecim miejscu. Spisy sakramentów ułożono raczej według kolejności otrzymywania ich przez wiernych w życiu. Nie należy też przy tym zapominać, że w Bizancjum przez długie wieki trwały spory co do ilości sakramentów. Zwłaszcza dyskutowano kwestię sakramentalności małżeństwa, życia monastycznego, wielkiego poświęcenia wody, pogrzebu i namaszczenia cesarza. Ostatecznie, pod wpływem teologii trydenckiej, Prawosławie uznało siedem czynności świętych za sakramentalne. Doktryna ta pojawiła się w scholastyce zachodniej i już w XII wieku była znana na Wschodzie (w XIII wieku jest wzmiankowana w *Wyznaniu Wiary* Michała Paleologa). Lista siedmiu sakramentów ustaliła się definitywnie w XVII wieku, kiedy wpływy łacińskie były najsilniejsze. Wcześniej u różnych autorów prawosławnych liczba sakramentów była bardzo różna, św. Jan Damasceński mówił o dwóch, Dionizy Pseudo-Areopagita o sześciu, Jozafat metropolita Efezu (XV wiek) o dziesięciu¹. Wszystkie katechizmy prawosławne zostały zdominowane przez teorię siedmiu sakramentów, wśród których Eucharystia jest jednym z nich. Dopiero w ostatnich latach można zauważyć w tym pewną różnicę. Biskup Aleksander Siemionow Tjan-Szanski w swoim katechizmie tak ujął tę kwestię: „W obecnych czasach przyjęto stanowisko, że w Kościele prawosławnym jest siedem sakramentów, ale nie zawsze Kościół przyjmował ten spis i jest on umowny, ponieważ trudno przeprowadzić granicę między sakramentami i obrzędami, przez które także udzielane są dary łaski. Poza tym warunki

¹ P. Evdokimov, *Prawosławie*, Przeł. J. Klinger, Warszawa 1985, s. 294-295; K. Ware, *L'orthodoxie. L'Église des sept conciles*, Przeł. F. Lhoest, Paris 1998, s. 357.

ich spełniania bywają takie same, jak i świętych sakramentów. Można to powiedzieć, na przykład, o wielkim oraz o małym poświęceniu wody, o poświęceniu cerkwi, antymensjonu, świętego krzyżma (gr. *myron*), o postrzyżynach zakonnych i o niższych święceniach². Nowsze katechizmy prawosławne podkreślają, że sakramenty są różnymi aspektami jednego misterium, misterium Chrystusa, które jest zarazem misterium Jego Ciała zmartwychwstałego, misterium Jego Kościoła, misterium obecności Boga pośród zgromadzenia wiernych i poprzez to zgromadzenie obecnego w świecie³.

Szkolna teologia wypracowała kilka podstawowych określeń, dotyczących sakramentów. Najważniejszym z nich jest definicja sakramentu, która głosi, że jest on czynnością świętą, która pod widzialnym znakiem udziela duszy wiernego niewidzialnej łaski Bożej i jest z ustanowienia naszego Pana. Takich czynności jest „ani mniej, ani więcej, a tylko siedem”⁴. Jest to definicja zapożyczona z katechizmów rzymskokatolickich. Jednakże teolodzy prawosławni nie odważyli się wprowadzić do tej definicji prawniczego określenia rzymskokatolickiego, że „sakrament jest rzeczą” (łac. *sacramentum est res*).

Do tej definicji pierwsze znaczące zmiany wprowadził o. Sergiusz Bułgakow, który uznał, że wśród sakramentów należy szczególnie wyróżnić „sakramenty Ewangelii”, czyli chrzest i Eucharystię. Wszystkie inne są ustanowione przez Kościół, a nie przez Chrystusa, na podstawie Pisma Świętego⁵. Próba metropolity Makarego (Bułgakowa) udowodnienia, że wszystkie sakramenty ustanowił bezpośrednio Chrystus, skazana jest z góry na niepowodzenie. Kościół pierwotny nie miał rozwiniętej nauki o sakramentach, a poza tym nie mamy żadnej możliwości wykazania, że w czasach apostołskich istniały sakramenty małżeństwa i namaszczenia chorych w tej postaci, w jakiej istnieją obecnie.

Chrystus Pan – według o. Mikołaja Afanasjewego – ustanowił nie sakramenty, a Kościół. Wszystko, co powstało w Kościele, ma bezpośrednie lub pośrednie odniesienie do słów Chrystusa. Kościół został

² A. Siemionow Tjan-Szanskij, *Prawosławnyj katechizis*, Paris 1981, s. 68-69.

³ *Bóg Żywy. Katechizm Kościoła prawosławnego*, opracowany przez zespół wiernych prawosławnych, Kraków 2001, s. 397.

⁴ M. Bułgakow, *Prawosławna-dogmaticzeskoje bogosłowije*, Petersburg 1895, II, s. 313-314.

ustanowiony w całej swej pełni i wszystko, co w nim jest, wynika z woli Bożej, objawionej w Kościele i Kościołowi. Tam, gdzie istnieje zgromadzenie eucharystyczne, bez którego nie ma Kościoła, tam istnieją sakramenty przyjęcia do Kościoła (chrzest), pokuty i kapłaństwa⁶.

Sakramentem – kontynuuje o. Mikołaj Afanasjew – jest taka czynność święta, która jest zaświadczona przez Kościół jako czynność łaski, czyli w której Bóg zsyła łaskę na prośbę Kościoła. Sakramenty (gr. *mysterion*) ustanowił Kościół i zawsze, kiedy są one sprawowane, ustanawiają Kościół⁷.

Cała ostrość problemu sakramentów widoczna jest w nauce o Eucharystii jako jednym z sakramentów. Eucharystia włączona jest w siedem sakramentów, a tym samym postawiona w jednej linii z pozostałymi sakramentami. Zwykle podkreśla się, że Eucharystia przewyższa inne sakramenty bogactwem tajemnicy, miłości, wspaniałością daru i głębią. Czy to jest tylko jedyna różnica? Teologia szkolna zupełnie nie rozumie tego problemu.

Tymczasem w stosunku do Eucharystii wszystkie pozostałe sakramenty mają charakter instrumentalny. Chrzest i bierzmowanie otwierają dostęp do Eucharystii, pokuta daje możliwość powrócenia po upadku do zgromadzenia eucharystycznego, kapłaństwo jest ustanowione celem przewodniczenia na zgromadzeniu eucharystycznym, przez małżeństwo mąż i żona w swym nowym powołaniu dopuszczeni są do Eucharystii, w sakramencie namaszczenia chorych olejem Kościół modli się, aby nie został przerwany udział wiernego w tajemnicy Eucharystii⁸. Poza tym w starożytności wszystkie sakramenty były sprawowane podczas Eucharystii, o czym do dzisiaj świadczy wezwanie „Błogosławione królestwo” na początku różnych sakramentów. Z tej starożytnej praktyki jedynie wszystkie święcenia wyższe są ciągle sprawowane podczas Liturgii.

Eucharystia jest sakramentem sakramentów, centralnym i głównym sakramentem Kościoła, gdyż oznacza sakramentalną obecność Chrystusa⁹.

⁵ S. Bułgakow, *Prawosławie*, Przeł. H. Paprocki, Warszawa-Białystok 1992, s. 157.

⁶ N. Afanasjew, *Tajnstwa i tajnodziejstwa*, „Prawosławna Mysl” 8:1951, s. 19-21.

⁷ *Tamże*, s. 24-25.

⁸ *Bóg Żywy. Katechizm Kościoła prawosławnego*, s. 397.

⁹ Chrystus jako Głowa Kościoła jest ciągle obecny w swoim Kościele, por. „A oto ja jestem z wami po wszystkie dni aż do skończenia świata” (*Mt* 27, 20).

Życie i działalność każdego członka Kościoła znajdują swój wyraz w zgromadzeniu eucharystycznym. Dlatego też odłączenie od Eucharystii jest odłączeniem od Kościoła. Kto nie uczestniczy w Eucharystii, nie żyje w Kościele, gdyż Eucharystia wyraża pełnię Kościoła. Kościół jest tam, gdzie jest Eucharystia, gdyż jest ona Ciałem Chrystusa. Obecność Chrystusa w Eucharystii jest przedsmakiem Jego powtórnego przyjścia. W Eucharystii On przychodził, przychodzi i przyjdzie. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość jednoczą się, okazując pełnię Kościoła w jego jedności i jedność w pełni. Eucharystia jest wielką tajemnicą, „wykonanie tajemniczego planu (gr. *he oikonomia tou mysteriou tou apokekrymmenou*), ukrytego przed wiekami w Bogu” (*Ef* 3, 9). Dlatego też to nie Eucharystia wynika z sakramentalnego kapłaństwa, ale kapłaństwo zawiera się w Eucharystii¹⁰. Nie można więc Eucharystii traktować jako jednego z sakramentów, ale jako sakrament Kościoła, czyli taki sakrament, w którym Kościół jest sobą¹¹. Święte posługi Kościoła nie wyczerpują się w „składaniu dziękczynienia”. Eucharystia zawiera w sobie wszystkie posługi dokonywane przez Kościół, gdyż jest centrum całego życia Kościoła. Wszystko z niej wychodzi i do niej prowadzi¹². Kościół stanowi Eucharystia, a tym samym Kościół jest prasakramentem, ustanawia czynności sakramentalne na podstawie słów Chrystusa: „Wszystko, co związane na ziemi, będzie związane w niebie” (*Mt* 18, 18). Eucharystia jest sercem całego życia i doświadczenia Kościoła, nie można jej sztucznie oddzielać od innych sakramentów i od tak zwanych sakramentaliów, gdyż w życiu Kościoła wszystko jest sakramentem¹³.

Zadaniem Kościoła jest aktualizowanie dla nas dzieła zbawienia, dokonanego przez Chrystusa. Kościół jest więc tam, gdzie działa misterium zbawienia, gdzie biskup mocą władzy apostoelskiej sprawuje Eucharystię, memoriał dzieła zbawienia¹⁴. Paweł Apostoł mówi o Kościele jako o „pełni” (gr. *pleroma*) Chrystusa (*Ef* 7, 23). W Eucharystii wierni stają się Ciałem Chrystusa. Dlatego też Eucharystia jest misterium Kościoła, tajemnicą

¹⁰ *Tamże*, s. 29-32; por. H. Paprocki, *Obietnica Ojca. Doświadczenie Ducha Świętego w Kościele prawosławnym*, Bydgoszcz 2002, s. 76-77.

¹¹ B. Bobrinskoy, *L'eucharistie – plénitude de l'Église*, [w:] *Intercommunion. Les chrétiens s'interrogent. Eucharistie – Unité*, Tours 1969 s. 18.

¹² M. Afanasjew, *Cerkow Ducha Swjatogo*, Paris 1971, s. 223.

¹³ *Bóg Żywy. Katechizm Kościoła prawosławnego*, s. 358.

¹⁴ P. Evdokimov, *Prawosławie*, s. 161.

zgromadzenia i wspólnoty (gr. *mysterion synakseos*, *mysterion koinonias*). O tę jedność modlił się Chrystus: „Aby wszyscy stanowili jedno, jak Ty, Ojczy, we mnie, a ja w Tobie, aby i oni stanowili jedno w nas” (J17, 21). Eucharystia sprawia, że wszyscy stajemy się „jednym duchem i jednym sercem” (Dz4, 32). Jedność Kościoła realizuje się w Eucharystii i dlatego Eucharystia jest misterium katolicykości, pokoju i miłości, *mysterium pacis et unitatis nostrae* (bł. Augustyn). Jak w modlitwie Eucharystii, skierowanej do Ojca przez zstąpienie Ducha Świętego chleb i wino stają się Ciałem i Krwią Chrystusa, tak i Kościół jest w stworzeniu obrazem Trójcy Świętej. Wspólnota eucharystyczna jest pełnią i szczytem jedności kościelnej¹⁵.

Eucharystia jest okazaniem Kościoła jako nowego eonu, zadatkim królestwa. Kto nie uczestniczy w Eucharystii, sam siebie wyłącza z Kościoła¹⁶. Między Kościołem i Eucharystią istnieje ścisły i wewnętrzny wzajemny związek. To Eucharystia jest fundamentem Kościoła i wyraża jego istotę. Kościół przez Eucharystię jest sakramentem wspólnoty (gr. *koinonia*) i zjednoczenia (gr. *synaksis*). W Kościele antynomia między potęgą Boga a wolną wolą człowieka zostaje rozwiązana przez ich „współdziałanie” (gr. *synergeia*), czego obrazem jest Eucharystia. W Eucharystii więc Kościół staje się rzeczywiście Kościołem Boga w Chrystusie. Obecność Chrystusa wśród wiernych sprawia, że stają się oni Ciałem Chrystusa¹⁷.

W teologii prawosławnej w ostatnich latach nowego wymiaru nabrała eklezjologia eucharystyczna, rozwijana zwłaszcza przez o. Mikołaja Afanasjewa (zm. 1966), eklezjologia właściwa wczesnemu Kościołowi, pismom św. Hipolita Rzymskiego, św. Ignacego Antiocheńskiego, św. Cypriana z Kartaginy. Po św. Cyprianie, zwłaszcza w tradycji rzymskiej, zaczęła dominować eklezjologia typu uniwersalistycznego. W przeciwieństwie do niej eklezjologia eucharystyczna umieszcza okazanie pełni Kościoła w Eucharystii, sakramencie zgromadzenia, celebrowanym

¹⁵ G. Florowski, *Jewcharistija i sobornost*, „Put” 5:1929, z. 19, s. 7-9.

¹⁶ J. Meyendorff, *Jak prawosławni rozumieją Eucharystię*, „Concilium”, Poznań 1969, s. 162.

¹⁷ J. Klinger, *O istocie Prawosławia. Wybór pism*, Warszawa 1983, s. 111-114; por. J.M. R. Tillard, *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*, Paris 1992.

przez biskupa¹⁸.

Ta pierwotna eklezjologia ma związek z Eucharystią, jak świadczą o tym listy Pawła Apostoła, adresowane do poszczególnych Kościołów lokalnych: „Do Kościoła Bożego w Koryncie” (gr. *te ekklesia tou Theou te en Korintho*, *1 Kor* 1, 2), „Do Kościoła Tessaloniczan” (*1 Tes* 1, 1), „wszystkim, którzy mieszkają w Rzymie” (gr. *pasis tois en Rome*, *Rz* 1, 7). Sformułowania te mają charakter geograficzny. Kościół lokalny jest częścią Kościoła powszechnego i reprezentuje Kościół Boży. Kościół Boży identyfikuje się z Kościołem lokalnym i w myśl eklezjologii Pawła Apostoła chrześcijanie w Koryncie są Kościołem Bożym¹⁹. Identyfikacja Kościoła lokalnego z Kościołem Bożym dokonuje się na zasadzie Ciała Chrystusa: „Wy jesteście Ciałem Chrystusa” (gr. *soma Christou*, *1 Kor* 12, 27) oraz „To jest ciało moje” (gr. *touto mou estin to soma*, *1 Kor* 11, 24). W tym wypadku użycie terminu „ciało” (gr. *soma*) staje się znaczące. Ciało Chrystusa jest Ciałem eucharystycznym, przeto Kościół jest Ciałem Chrystusa w swym aspekcie eucharystycznym. Kościół dlatego jest zawsze jeden i doskonały, ponieważ jest Ciałem Chrystusa, którego nie można podzielić. Koncepcja Kościoła jako Ciała Chrystusa nie jest spekulacja teologiczną, ale eucharystyczną percepcją Kościoła²⁰. Ta absolutna jedność dokonuje się dzięki Eucharystii, która jednoczy wszystkich bez względu na pochodzenie, narodowość, i wszystkich włącza w Chrystusa (*Ga* 3, 28). Członkowie Kościoła lokalnego tworzą Ciało Chrystusa i to właśnie jest aspekt eucharystyczny Kościoła. Doktryna św. Pawła głosząca, że Kościół jest Boży w Chrystusie (gr. *ekklesia tou Theou en Christo*, *1 Tes* 2, 14; *Ga* 1, 22; *Fil* 1, 1) zakłada zarazem społeczność. Samo słowo *ekklesia* oznacza zgromadzenie, w pierwszym rzędzie zgromadzenie eucharystyczne. Kościół jest wspólnotą eucharystyczną. Wielość Kościołów lokalnych nie oznacza podziału Kościoła na części, podobnie jak wielość zgromadzeń eucharystycznych nie rozbija jedności Eucharystii w czasie i w przestrzeni, ale zawsze na wszystkich zgromadzeniach eucharystycznych celebrowana jest ciągle ta sama Eucharystia (*1 Kor* 10, 17). Eucharystyczne określenie Kościoła mówi więc, że jedność Kościoła Bożego wyraża się w jedności Kościoła

¹⁸ B. Bobrinskoy, *L'Eucharistie – plénitude de l'Église*, s. 16-17.

¹⁹ M. Afanasjew, *L'Église de Dieu dans le Christ*, „La Pensée Orthodoxe” 13:1968, s. 3-5.

²⁰ *Tamże*, s. 11.

lokalnego, którego jedność okazuje się w zgromadzeniu eucharystycznym, gdzie wszyscy razem na jednym miejscu (gr. *epi to auto*, Dz 2, 47) tworzą Ciało Chrystusa. Nie oznacza to jednak pomniejszania eklezjologii uniwersalnej. Na zaproszenie papieża Aniceta biskup Smyrny Polikarp celebrował z nim Eucharystię²¹. Właśnie wspólna Eucharystia reprezentantów ortodoksyjnych Kościołów lokalnych jest realizacją uniwersalnego zgromadzenia eucharystycznego Kościoła²². Kościół w rzeczywistości empirycznej istnieje tylko jako lokalny, a centrum jego życia jest zgromadzenie eucharystyczne. Eucharystia jest fundamentem Kościoła lokalnego, a przez to jego jedności z innymi Kościołami. Zgromadzenie eucharystyczne jest zawsze konkretne i jest wyjawieniem Kościoła lokalnego, który jest Kościołem Bożym w Chrystusie. Eklezjologia eucharystyczna o. Afanasjewa, która jest *de facto* powrotem do świadomości Kościoła pierwszych wieków, podkreśla centralne miejsce Eucharystii w życiu Kościoła jako wspólnoty i misterium²³.

Eucharystia jest wspólnotą świętych, wspólnotą całego Kościoła, co jest antycypacją królestwa Bożego i dlatego Liturgia eucharystyczna jest okazaniem królestwa, o czym świadczy fakt, że rozpoczyna się od trynitarnego błogosławieństwa królestwa: „Błogosławione królestwo Ojca i Syna, i Świętego Ducha”²⁴. Wezwanie to wskazuje, że Eucharystia jest początkiem królestwa Bożego, jest jego ikoną, dzięki paruzji Chrystusa²⁵. Cały bowiem Kościół bierze udział w celebracji Eucharystii: *Christus totus, caput et corpus*, według wyrażenia bł. Augustyna²⁶. Prośby Liturgii obejmują cały świat, który już otrzymał Boże błogosławieństwo. Każda osoba zostaje ukonstytuowana w jednym Ciele Chrystusa, okazując jedność Kościoła. Eucharystia jest więc ontologicznym objawieniem o Chrystusie i o Kościele²⁷. Nie jest to jednak odrzucenie świata, ale zaakceptowanie realnej obecności królestwa²⁸. Z tego powodu Eucharystia

²¹ Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, 5, 24. 17, Przeł. A. Lisiecki, Poznań 1924, s. 242.

²² G. Wagner, *Les canons comme témoignage sur l'Église*, „La Pensée Orthodoxe” 13:1968, s. 112.

²³ J. M. R. Tillard, *Église d'Églises. L'ecclésiologie de communion*, Paris 1987, s. 14-76.

²⁴ B. Bobrinskoy, *L'eucharistie – plénitude de l'Église*, s. 37.

²⁵ J. M. R. Tillard, *Église d'Églises. L'ecclésiologie de communion*, s. 76-92.

²⁶ Augustyn, *In Evangelium Ioannis*, 38, PL 35, 1622.

²⁷ G. Florowski, *Jewcharistija i sobornost*, s. 9-12.

²⁸ J. Klinger, *O istocie Prawosławia. Wybór pism*, s. 112.

jest możliwa tylko w Kościele, a Kościół jest przede wszystkim zgromadzeniem eucharystycznym. Eklezjologia eucharystyczna oznacza więc zjednoczenie w Ciele Chrystusa, pełnia Ciała jest dana w Eucharystii. Ostatnia Wieczerza ustanowiła Kościół przez antycypację, której dopełnienie nastąpiło w Pięćdziesiątnicy. Cały Chrystus jest w Eucharystii i każda wspólnota kościelna jest integralnym Ciałem Chrystusa. Kościół jest Ciałem Chrystusa, zjednoczonym w Eucharystii²⁹. Ponieważ jeden jest chleb, stajemy się jednym Ciałem (*1 Kor* 10, 17). W tym kontekście nowego znaczenia nabierają słowa „poza Kościołem nie ma zbawienia” (łac. *extra Ecclesia nulla salus*), wskazując na eucharystyczny aspekt Kościoła. Słowa „Przybliżyło się królestwo” (*Mt* 4, 17) można rozpatrywać w perspektywie zstąpienia Ducha Świętego, a wtedy bliskość zapowiedzianego królestwa wyraża Eucharystia³⁰. Z tego powodu Eucharystia jest sercem Kościoła i tajemnicą jego jedności. Mówią o tym wszystkie anafory, na przykład:

„Jak to wino pochodzące ze świętej latorośli Dawida
i ta woda z Baranka nieskalanego,
zmieszane stają się jednym misterium,
tak zbierz powszechny Kościół Jezusa Chrystusa³¹.”

Eucharystia jest sakramentem całego Kościoła. W Kościele prawosławnym nie wolno celebrować bez ludu, gdyż Kościół jest wspólnotą wszystkich. Tekst epiklezy suponuje, że misterium Eucharystii dokonuje się dzięki modlitwie całego Kościoła: „Jeszcze przynosimy Tobie tę duchową i bezkrwawą służbę, i prosimy Cię, i modlimy się, i błagamy...”³².

Wszystkie sakramenty spełniane są przez modlitwę Kościoła. Funkcja kapłańska jest funkcją całego Ciała Kościoła: „Kto sprawuje Eucharystię jest tylko sługą łaski. Nie wnosi on tu nic od siebie... łaska czyni wszystko. Kapłan jest jedynie sługą i samą tę funkcję otrzymuje dzięki łasce, nie pełni jej na własny rachunek”³³. Prośba do Ducha Świętego, by zstąpił

²⁹ P. Evdokimov, *Prawosławie*, s. 166, 170, 201-207.

³⁰ J. Klinger, *O istocie Prawosławia. Wybór pism*, s. 249-250.

³¹ Anafora z Der-Balyzeh, [w:] *Wieczerza Mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, Przeł. H. Paprocki, Warszawa 1988, s. 83.

³² *Boska Liturgia świętego ojca naszego Jana Chryzostoma*, Warszawa 2001, s. 81.

³³ Św. Mikołaj Kabasilas, *Sacrae liturgiae expositio*, 46; por. J. Meyendorff, *Teologia bizantyjska*, Przeł. J. Prokopiuk, Warszawa 1984, s. 264.

„na nas i na leżące tutaj dary” znaczy, że Duch Święty działa przez cały Kościół, którego biskup lub prezbiter jest tylko przewodnikiem. Przez biskupa lub prezbitera modli się cały Kościół i ta modlitwa jest skuteczna, ponieważ Duch Święty utożsamia się z Kościołem. Biskup jest wyrazem jedności Kościoła, więc on głównie sprawuje sakrament, a to znaczy, że sakrament sprawuje cały Kościół. Biskup w Kościele wschodnim jest przede wszystkim obrazem Chrystusa w misterium eucharystycznym: „Ty, Panie, uczyni tego człowieka, który ogłoszony został sługą łaski biskupiej, Twoim naśladowcą...”³⁴. Cały jednak Kościół jest Ciałem Chrystusa, a zmartwychwstały Chrystus rzeczywiście przebywa w swoim Kościele. Biskup wskazuje na Chrystusa, gdy w inny sposób Chrystus nie jest widoczny (na przykład nosi omoforion wtedy, gdy Chrystus nie jest podczas Liturgii bezpośrednio obecny w słowie i w Eucharystii), lecz biskup nie działa *in persona Christi*, lecz raczej *in potentia Spiritus Sancti*. Kapłaństwo nie jest matką wszystkich sakramentów, ponieważ wynikają one z Eucharystii. Biskup świadczy, ale świadectwo nie jest ważniejsze od tego, o czym się świadczy. Kościół jest prasakramentem i sprawuje każdy sakrament, gdyż sam jest Eucharystią³⁵. Władza biskupa wypływa z przewodniczenia Eucharystii. Komunia tworzy jedność członków Kościoła i przez komunie realizuje się nasz udział w Kościele. Dlatego też tragicznym w dziejach Kościoła stało się stopniowe odejście od praktyki częstej komunii. Św. Bazyli Wielki zachęcał do przyjmowania Eucharystii cztery razy w tygodniu: „w dzień Pański, w czwartek, piątek i sobotę, jak również w dni inne, jeśli przypada na nie obchód pamięci jakiegoś świętego”³⁶, podczas gdy św. Jan Chryzostom nakazywał przyjęcie Eucharystii przynajmniej jeden raz w roku³⁷. Już w V wieku okazało się koniecznym przygotowanie przed Eucharystią oraz nakaz przyjmowania komunii. Sobór lokalny w Agde w 506 roku postanowił, że żaden członek Kościoła nie może uważać się za chrześcijanina, jeżeli nie przyjmuje komunii w święta Bożego Narodzenia, Paschy i Pięćdziesiątnicy. Tenże sobór nakazał również, aby wierni pozostawali

³⁴ J. Meyendorff, *Teologia bizantyjska*, s. 268.

³⁵ J. Evdokimov, *Prawosławie*, s. 339.

³⁶ Św. Bazyli Wielki, *List 93, Do Patrycjuszki Cezarii*, [w tegoż:] *Listy*. Przeł. W. Krzyżaniak, Warszawa 1972, s. 132.

³⁷ Św. Jan Chryzostom, *In Epistulam ad Hebreos homilia 17*, 4, PG 63, 131.

w świątyni do końca Liturgii i nie odchodzili bez błogosławieństwa³⁸.

Ścisły związek Eucharystii i Kościoła tłumaczy niechęć Prawosławia do praktyki interkomunii. Gdyby możliwa była interkomunia, to tkwiąc w podziałach uznawalibyśmy je bluźnierczo za możliwe³⁹. Jeden bowiem jest Chrystus, jeden Kościół i jedna Eucharystia⁴⁰.

Chrystus uczynił sakrament swego Ciała. Sam był widzialny poprzez swoje Ciała i dlatego Ciała ludzkie nosi w sobie godność znaku Bożej miłości i Bożej prawdy. Kościół jako Ciało Chrystusa ma przygotować świat do finalnej przemiany, która dokona się przez sąd. Krzyż jest sądem nad sądami, a ponieważ Eucharystia jest anamnezą krzyża, jest sądem i zwycięstwem nad mocami ciemności. Eucharystia ma jeszcze jeden aspekt. Każdy, kto ją przyjmuje, czyni to „na odpuszczenie grzechów i na życie wieczne”⁴¹. Uczestniczymy w Eucharystii nie tracąc swojej osobowości i swojej wolności. Łaska i wolność nie wykluczają się wzajemnie, lecz są od siebie uzależnione, gdyż jest to wolność przez dobrowolne uczestnictwo⁴². To uczestnictwo jest natomiast rękojmią życia wiecznego. Mówi o tym epikleza syryjskiej Liturgii św. Cyryla: „Zmiłuj się nad nami, Panie, bowiem jesteś Twoim dziełem i obrazem Twego majestatu. Niech przyjdzie Duch Twój Święty [...]. Nas zaś uczyni czystymi i świętymi przez tę boską komunie, w wiecznym Twoim królestwie, w tym pełnym szczęścia mieszkaniu, w miejscu Twojej chwały, w kontemplacji owej światłości, w radości tych, którzy pełnią Twoją wolę, w wesołości po Twojej prawicy, i we wszystkim, przez wszystko i ze względu na wszystko oddajemy Tobie cześć i chwałę, i Jednorodzonemu Twemu Synowi, i Duchowi Świętemu”⁴³. Eucharystia jest też umocnieniem Kościoła: „na umocnienie Twego świętego, powszechnego i apostołskiego Kościoła, który zbudowałeś na opoce wiary, aby bramy otchłani nie przemogły go”⁴⁴. Niektóre anafory oddają przy tym szczególną cześć Syjonowi jako duchowej matce wszystkich

³⁸ J. C. Robertson, *History of the Christian Church*, London 1858, I, s. 570.

³⁹ J. Meyendorff, *Jak prawosławni rozumieją Eucharystię*, s. 164.

⁴⁰ J. Meyendorff, *Teologia bizantyjska*, s. 267.

⁴¹ *Boska Liturgia świętego ojca naszego Jana Chryzostoma*, s. 100.

⁴² J. Meyendorff, *Jak prawosławni rozumieją Eucharystię*, s. 162.

⁴³ E. Renaudot, *Liturgiarum Orientalium collectio*, Frankfurt 1847, II, s. 278; A. Raes, *Anaphorae Syriacae*, Roma 1940, I-3, s. 345-347.

⁴⁴ *Wieczera Mistyczna, Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, s. 143.

Kościółów: „Przynosimy Tobie, Władco, to posługiwanie [...] przede wszystkim za święty i sławny Syjon, matkę wszystkich Kościołów, i za cały Twój święty, powszechny i apostołski Kościół, rozprzestrzeniony po całym świecie”⁴⁵.

Eucharystia stanowi moment życia Kościoła, gdy przez Ducha Świętego *eschaton* wchodzi w historię. Kościół jest eschatologicznym ludem Bożym, realizującym się w Eucharystii. Ciało eucharystyczne Chrystusa ma znaczenie eklezjologiczne. Jest to apostołskie doświadczenie jedności i wielości⁴⁶. Św. Paweł Apostoł całkowicie identyfikuje Kościół z Eucharystią i dla niego te dwa pojęcia są nierozdzielne: „kiedy gromadzicie się w Kościół” (*1 Kor* 11, 18). Mówiąc o Kościele w czasach apostołskich zawsze mówiono o zgromadzeniu eucharystycznym. „Kościół domowy” (gr. *kat' oikon ekklesia*) nie oznacza w Nowym Testamencie (*Dz* 2, 46) rodziny chrześcijańskiej, ale to miejsce, gdzie cała wspólnota lokalna zbiera się na celebrację eucharystyczną. W tamtych czasach w każdym mieście było tylko jedno zgromadzenie eucharystyczne, obejmujące cały Kościół i świadczy o tym św. Paweł Apostoł, który nigdy nie używa liczby mnogiej w odniesieniu do Kościoła w jakimś mieście⁴⁷. Eucharystia jest jednością wielu w jednym Chrystusie, ponieważ jako okazanie katolickości Kościoła przekracza wszelki podział, nawet płci i wieku. Równocześnie okazuje trynitarny i teocentryczny charakter Eucharystii: „Mój Ojciec da wam prawdziwy chleb” (*J* 6, 32). O tym chlebie zdaje się mówić Modlitwa Pańska. *Artos epiousion* zwykle tłumaczy się jako „chleb powszedni”, ale tekst grecki jest niezwykle trudny, a nie znamy oryginału aramejskiego. „Nasz chleb” ma odniesienie do początkowych słów modlitwy – „Ojcze nasz” – a słowo „chleb” znajduje wyjaśnienie w słowach Chrystusa: „Ja jestem chlebem życia” (*J* 6, 35). Słowo *epiousios* oznacza chleb ponad-naturalny, nadprzyrodzony, który ma nadejść, gdyż tylko Eucharystia jest prawdziwym pokarmem wieczności. Dlatego też w Eucharystii Kościół działa jako kapłan świata i całej natury, gdyż ma na celu skierowanie świata ku Chrystusowi, ku temu dniu, gdy cały świat stanie się teofanią.

W Eucharystii Kościół doświadcza też swego stanu bycia „w drodze”,

⁴⁵ *Tamże*, s. 143.

⁴⁶ J. Zizioulas, *L'eucharistie: quelques aspects bibliques*, [w:] *L'Eucharistie*, Paris 1970, s. 135.

⁴⁷ *Tamże*, s. 37-38.

gdyż jest prowadzony przez Ducha Świętego przez mękę i zmartwychwstanie Chrystusa ku paruzji. Kto teraz uczestniczy w Eucharystii, staje się „współczłonkiem Chrystusa”:

„Ty, który dobrowolnie dałeś mi swoje Ciało na pokarm, ogień ten spalający niegodnych, obys nie spalił mnie, Stwórcó mój, lecz wszedł w moje członki, we wszystkie stawy, we wnętrzości, w serce. Spal ciemnie wszystkich moich grzechów, oczyść duszę, uświęć myśli, umocnij stawy wraz z kośćmi, uświęć pięć moich zmysłów, całego mnie przeniknij bojaźnią Twoją. Zawsze obroń, zachowaj i ochroń mnie od wszelkiego czynu i słowa zgubnego dla duszy. Oczyść, obmyj i przyozdób mnie, uczyn mnie lepszym, daj zrozumienie i oświeć mnie. Spraw, abym stał się Twoim mieszkaniem jedynego Ducha, a nie mieszkaniem grzechu, aby przed Twym domem, przez przyjęcie Twojej komunii, jak przed ogniem uciekał ode mnie wszelki rozbójnik i wszelka namiętność...”⁴⁸.

Ponieważ uczestnicy Eucharystii stają się „domem Chrystusa”, jego „współczłonkami”, Kościół prawosławny nazywa Eucharystię „niebem na ziemi”. Ziemia bowiem zostaje w Eucharystii podniesiona do poziomu nieba. Słowa *Apokalipsy* „Oto stoję u drzwi i kołaczę” (3, 20) nabierają aspektu eucharystycznego, gdyż jedynie w Eucharystii Chrystus „wchodzi” i ucztuje z tymi, którzy otwierają się na Jego obecność. Komunia tworzy jedność wszystkich z Chrystusem i otwiera bramy raju, miejsce przebywania świętych. Taki sens Eucharystii wynika z epiklezy Anafory św. Bazylego Wielkiego:

„Władco Najświętszy, przeto i my, grzeszni i niegodni słudzy, którym pozwalasz służyć świętemu ołtarzowi nie dla naszych zasług, gdyż nic dobrego nie uczyniliśmy na ziemi, ale z Twego miłosierdzia i Twojej litości, którą obficie na nas wylałeś, z ufnością zbliżamy się do Twego świętego ołtarza i ofiarując podobieństwa świętego Ciała i Krwi Twego Chrystusa, modlimy się do Ciebie i Ciebie przyzywamy, Święty Świętych, abys zesłał z łaski Twojej dobroci Świętego Twego Ducha na nas i na leżące tutaj te dary, pobłogosławił je, uświęcił, i okazał chleb ten samym najdroższym Ciałem Pana i Boga, i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, a co w tym kielichu samą najdroższą Krwią Pana i Boga, i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, wylaną za życie świata. Nas natomiast

⁴⁸ *Modlitwa św. Symeona Metafrastesa* (po komunii), [w:] *Boska Liturgia świętego ojca naszego Jana Chryzostoma*, s. 117-118.

wszystkich, spożywających z jednego chleba i z jednego kielicha, zjednocz razem we wspólnocie jednego Ducha Świętego, aby dla nikogo z nas przyjęcie świętego Ciała i Krwi Chrystusa Twego nie było na sąd lub potępienie, ale abyśmy znaleźli miłosierdzie i łaskę ze wszystkimi świętymi, których od wieków sobie upodobałeś, z praojcami, ojcami, patriarchami, prorokami, apostołami, ewangelistami, zwiastunami, męczennikami, wyznawcami, nauczycielami i ze wszystkimi sprawiedliwymi, którzy w wierze spoczęli”⁴⁹.

Cherubin z mieczem ognistym (*Rdz* 3, 24) oddała się od drzewa życia, Eucharystia, centralne misterium Kościoła, które łączy nas z chórami aniołów i świętych, jest bowiem „zadatkim” nieśmiertelności. Stąd też Eucharystia stanowi Kościół, a tym samym jest jego najważniejszą „czynnością świętą”.

⁴⁹ *Wieczera Mistyczna. Anafory eucharystyczne chrześcijańskiego Wschodu*, s. 134-135.